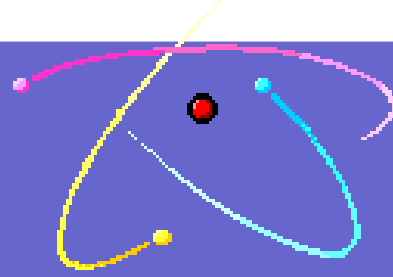

KİMYA-IV

Aromatik Hidrokarbonlar (Arenler)...

(5. Konu)

Aromatiklik Kavramı

- Aromatik sözcüğü “**kokulu**” anlamına gelir.
- Kimyanın ilk gelişme evresinde, bilinen hidrokarbonların çoğu kokulu olduğu için, bu bileşikler “**aromatik hidrokarbonlar**” olarak sınıflandırılmıştır.
- Ancak günümüzde, her kokulu bileşiğe aromatik bileşik denilmediği gibi, her aromatik bileşiğin kokulu olması da beklenemez.

Aromatiklik Kavramı

- El-Razi 900 yıllarda ilk defa bitkilerden saf alkol elde etmiştir.
- Aspirin söğüt yaprağından,
- Penisilin ise ilk defa küflü peynirden elde edilmiştir.
- Günümüzde kullanılan bir çok organik madde yapay olarak elde edilmektedir.

Aromatiklik Kavramı

- Günümüzde aromatikliğin tanımı çok farklıdır.

Bir bileşiğin aromatik olması için, aşağıda sıralanan 4. şartı sağlaması gerekir.

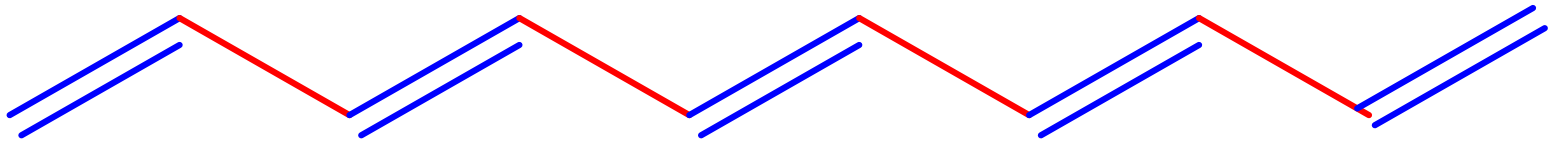
1. Bileşik halkalı yapıda olmalı,
2. Halka düzlemsel olmalı,
3. Halkada konjuge çift bağlar bulunmalı,

Aromatiklik Kavramı

4. Halka, $(4n+2)$ sayıda π -elektronu taşımalı (Hückel Kuralı).
- Burada; $n = 0, 1, 2, 3, 4, \dots$ veya daha büyük pozitif bir tam sayıdır.
 - Bu tanıma göre; 2, 6, 10, 14 ve 18 tane π -elektronu olan, konjuge çift bağlara sahip düzlemsel halkalar, aromatiktir.

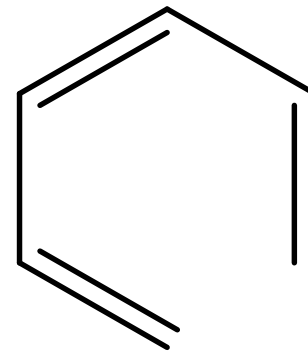
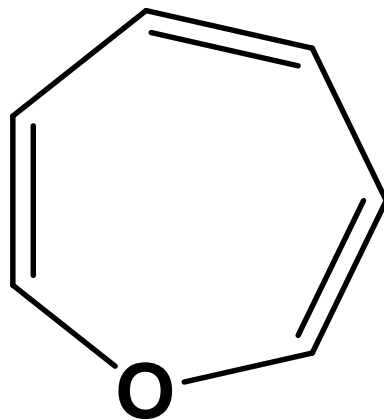
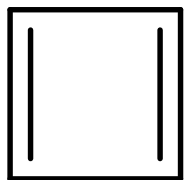
Konjuge Çift Bağlar

- Bir yapıda; çift-tek, çift-tek, çift-tek şeklinde düzenlenen bağlara **konjuge çift bağlar** denir.

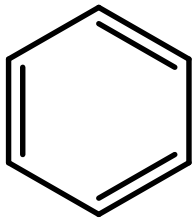
konjuge çift bağlar

Aromatik mi?

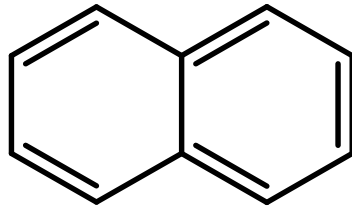
Aromatik Hidrokarbon Örnekleri

- **Benzen**, **naftalin** ve **antrazen** aromatiklik şartlarını sağlayan hidrokarbon örnekleridir.

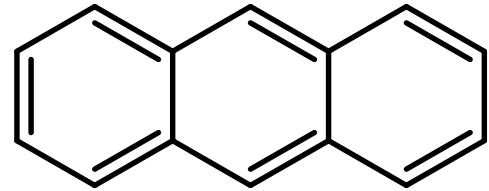
benzen

(6 pi-elektronu)

naftalin

(10 pi-elektronu)

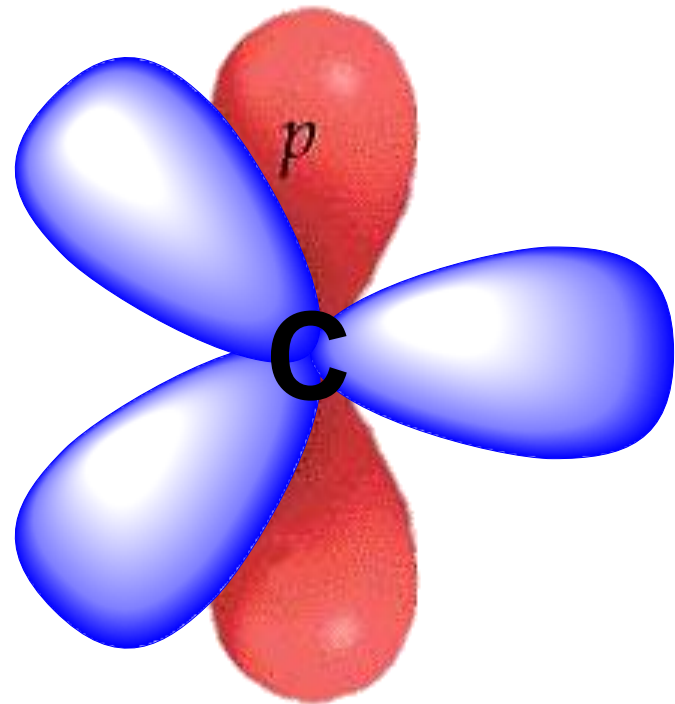
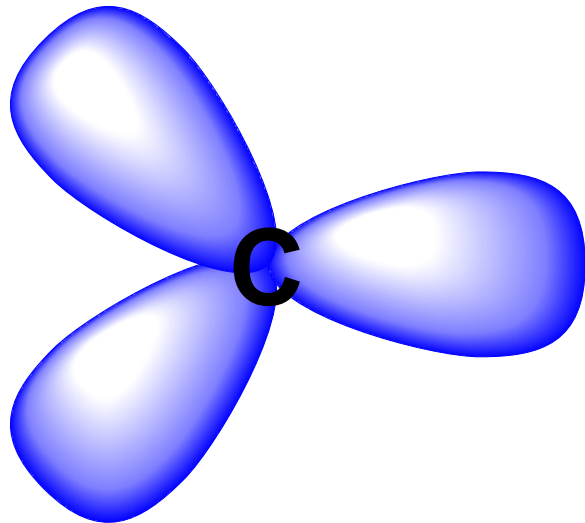
antrazen

(14 pi-elektronu)

Benzende bağlanma

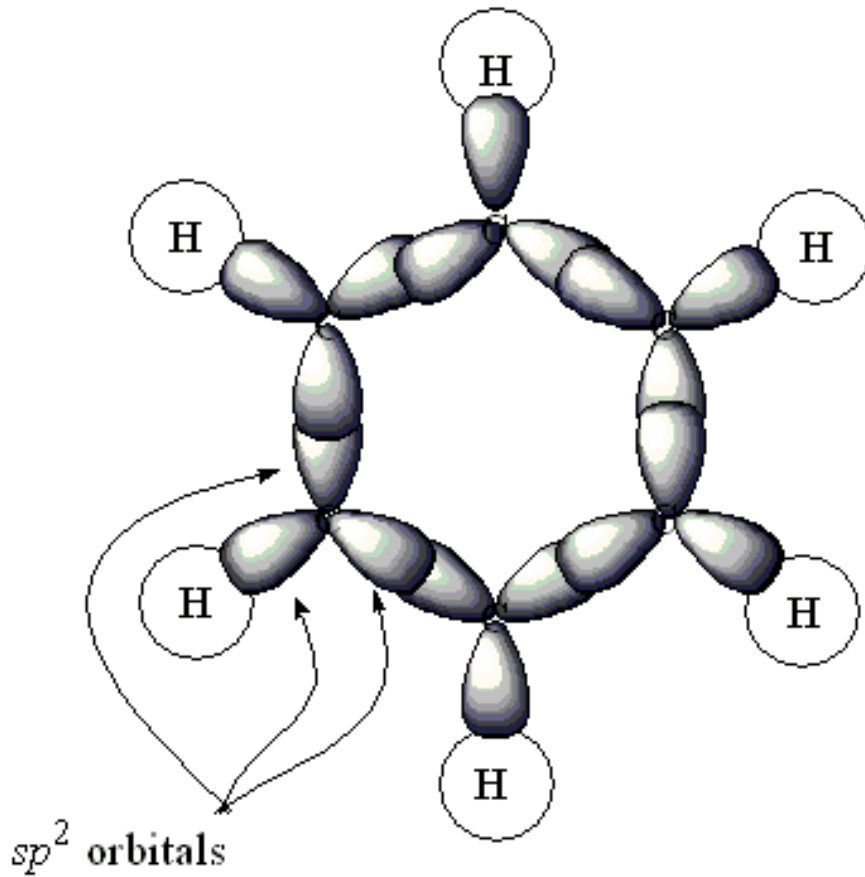
- Benzen molekülündeki bütün karbon atomlarının melezleşme şekli, sp^2 'dir.
- sp^2 -Melez orbitalleri düzlemsel olduklarından, benzen halkası ve diğer aromatik halkalar da **düzlemsel geometriye** sahiptirler.

Benzende bağlanma

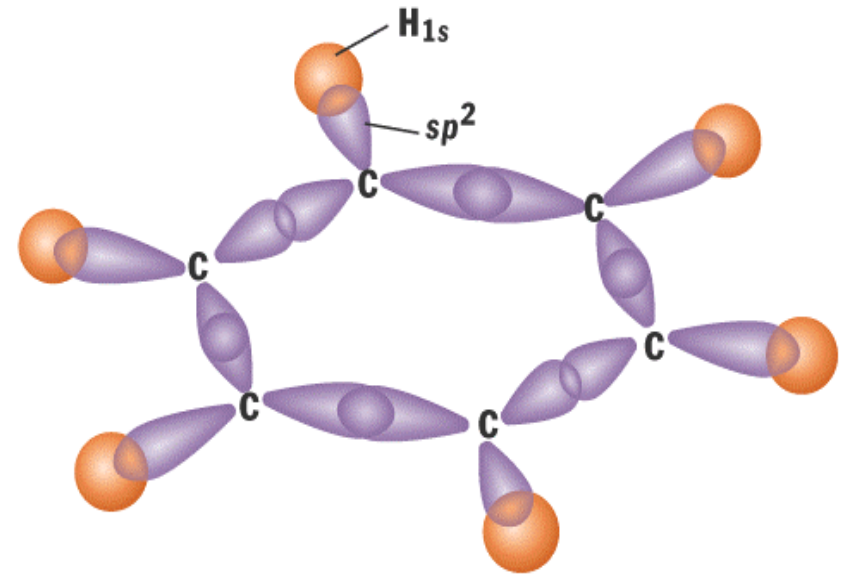

Benzen'de sigma (σ -) bağları

- Her bir karbon atomu, sp^2 melez orbitallerini kullanarak 3 tane σ -bağı yapar.

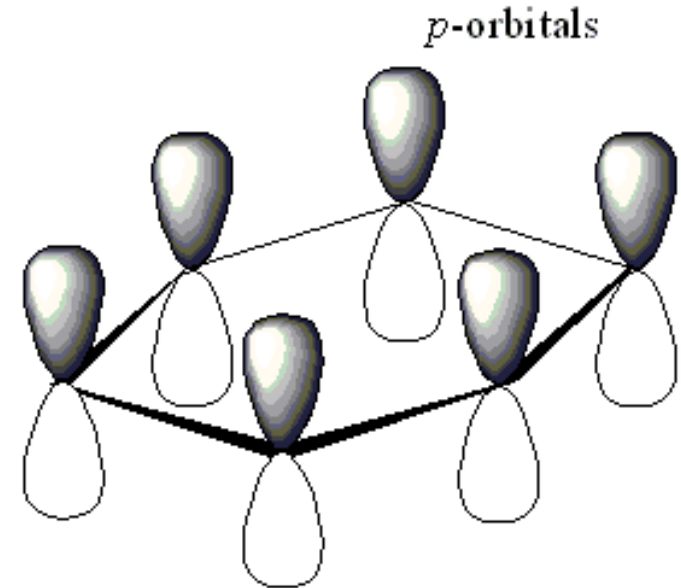
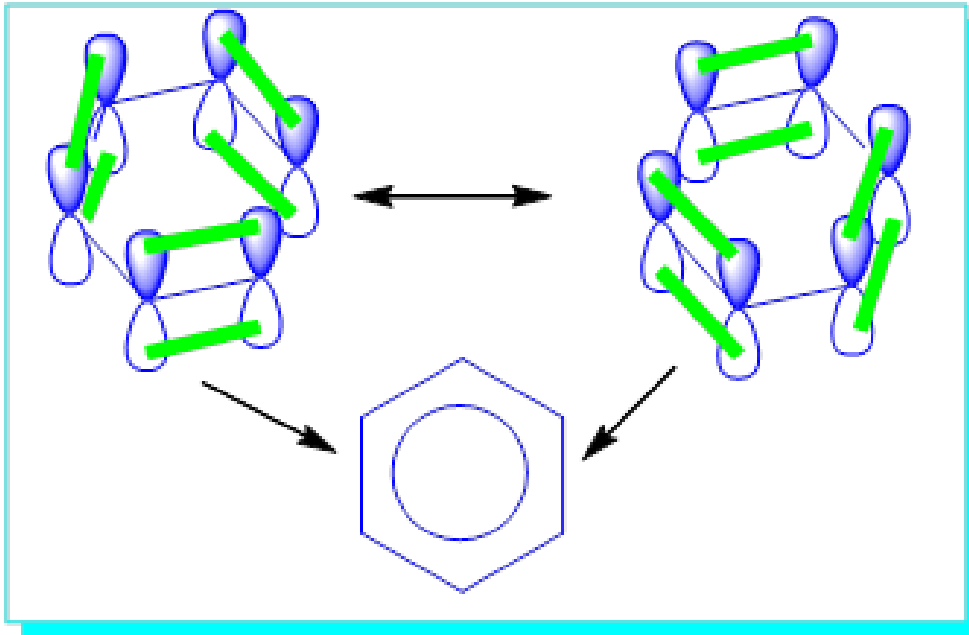

Top view

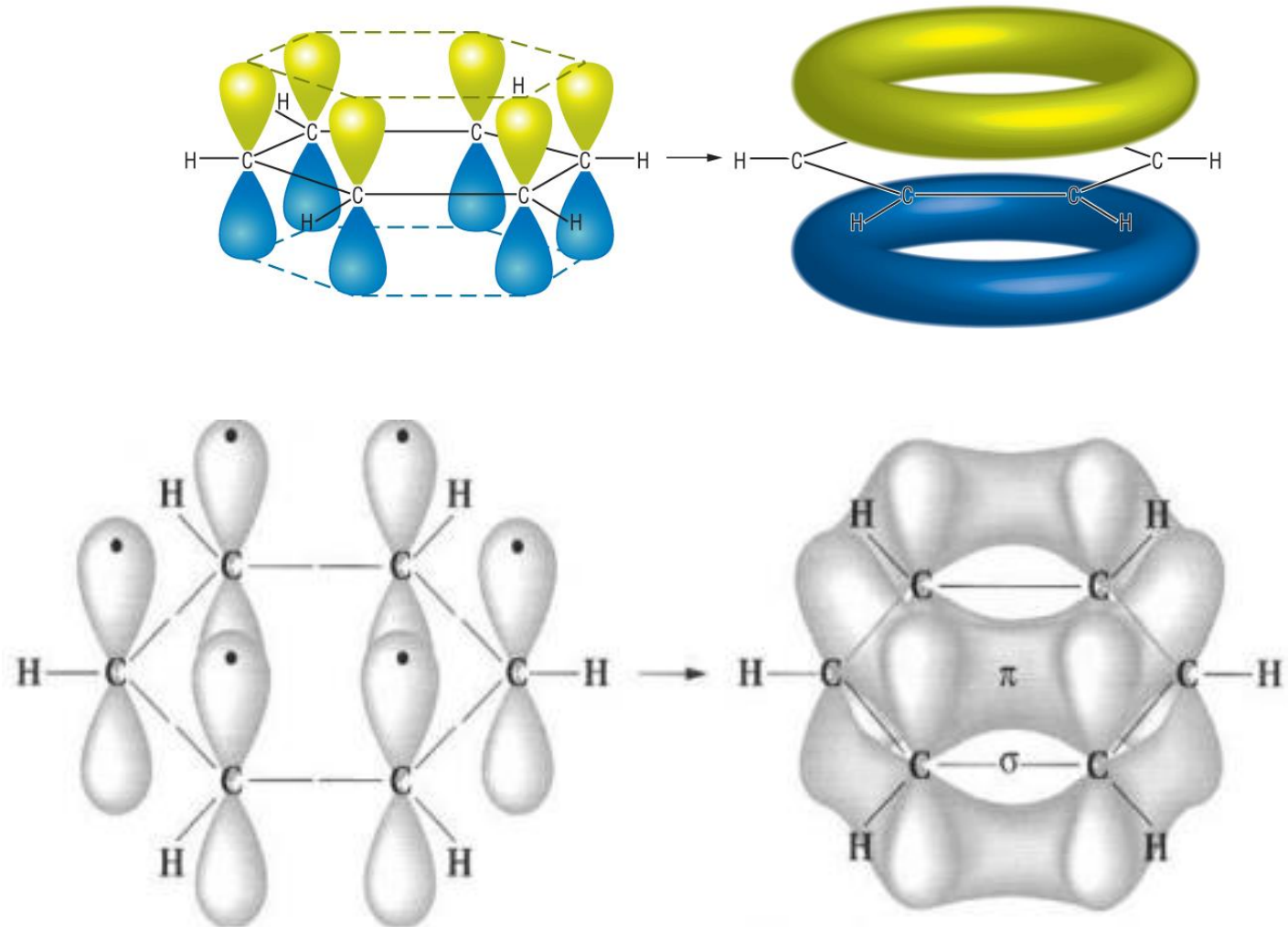
Benzen'de pi (π -) bağları

- Karbon atomlarının melezleşmeye katılmamış p-atomik orbitalleri, eksenleri paralel olacak şekilde yandan örtüşerek, π -bağlarını oluştururlar.

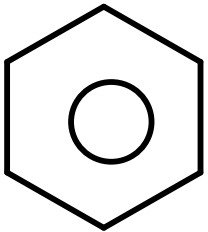
Side view

Benzen'de pi (π -) bağları

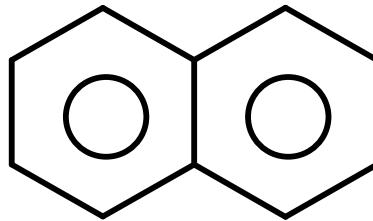

Aromatik bileşiklerde dairesel gösterim

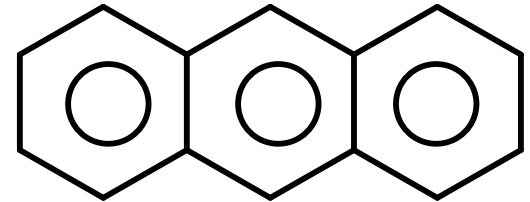
- p-orbitalleri arasındaki **tam örtüşmeden dolayı**, benzen ve diğer aromatik hidrokarbonlarda, çoğu zaman halka içerisine **bir daire** yerleştirilir.

benzen

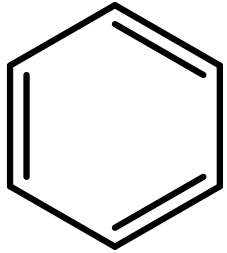

naftalin

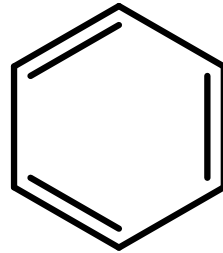
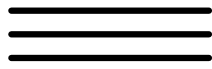

antrasen

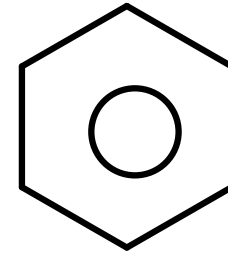
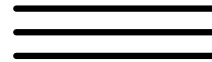
Aromatik bileşiklerde dairesel gösterim

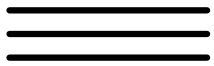
benzen

benzen

benzen

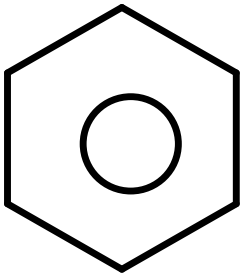
Denktir anlamına gelir

Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

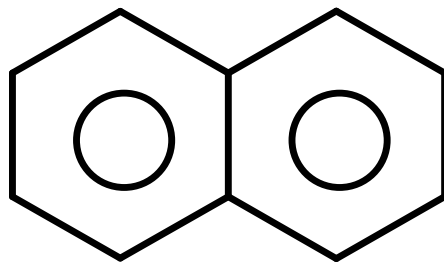
- Aromatik bileşikler, daha çok **özel** (**yaygın**) **adları** ile bilinirler.
- Aromatik bileşikler, buldukça yada sentez edildikçe, **kaynağına** ya da **özelliklerine** bağlı olarak bu adlar verilmiştir.

Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

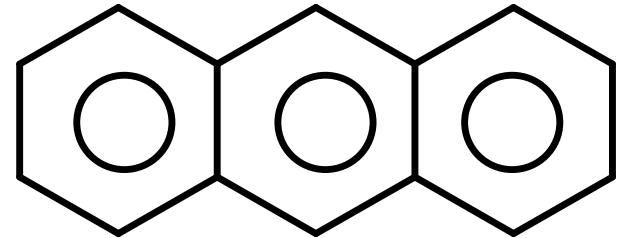
- **Benzen**, **naftalin** ve **antrazen** birer yaygın ad'dır.

benzen

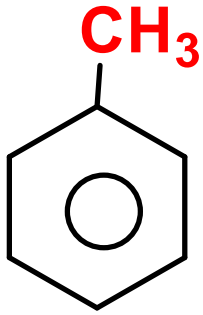
naftalin

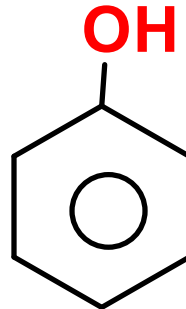
antrazen

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

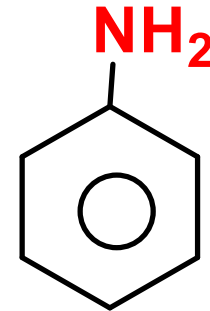
- Benzenden türeyen bileşiklere, **benzen bileşikleri** denir.
- **Mono süstitüe** (**halkaya yalnızca bir atom yada grup bağlı**) benzen bileşiklerinin çoğusu, sistematik olmayan **özel** adlarla bilinir.

toluen

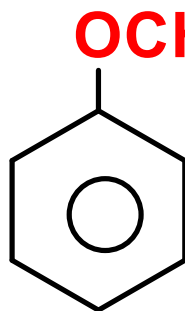

fenol

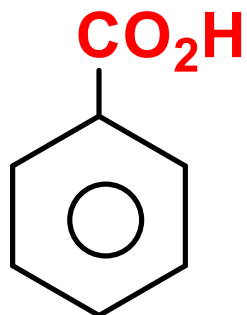

anilin

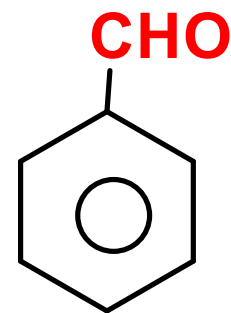
Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

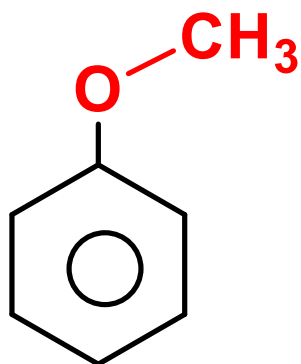
anisol

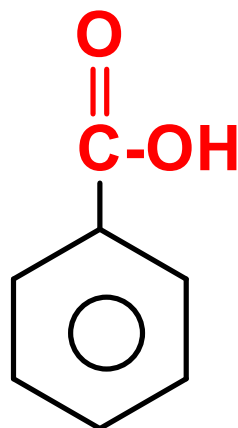
benzoik asit

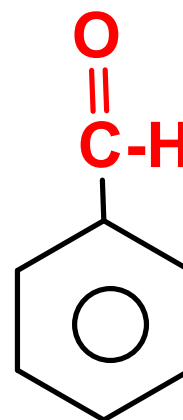
benzaldehit

anisol

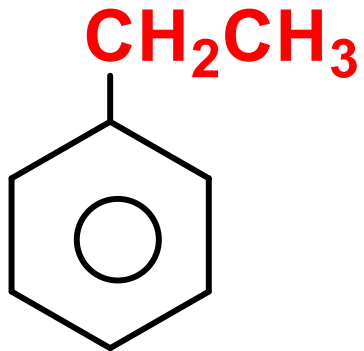
benzoik asit

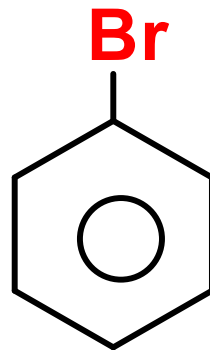
benzaldehit

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

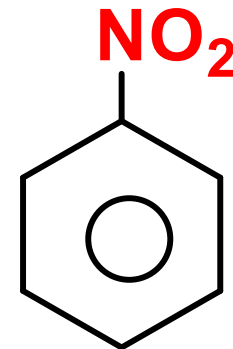
- Bazı benzen bileşikleri adlandırılırken, önce halkaya bağlı atom yada grubun adı ve sonra benzen adı bitişik bir şekilde yazılır.

etilbenzen

brombenzen

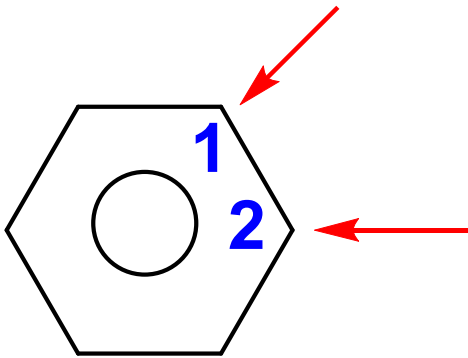

nitrobenzen

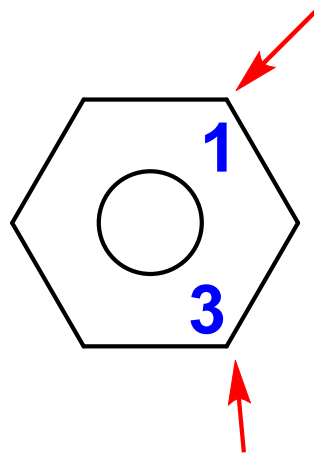
Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

- **Disübstitüe** (iki atom yada grup bağlı) benzen bileşikleri, sayılar verilerek yada **orto (o-)**, **meta (m-)** ve **para (p-)** **ÖNEKLERİ** kullanılarak adlandırılır.
- **Orto-** öneki, halkaya bağlı iki atom yada grubun **1,2-konumunda** olduğunu belirtir.
- **Meta-** öneki, **1,3-konumunu** ve **Para-** öneki ise **1,4-konumunu** gösterir.

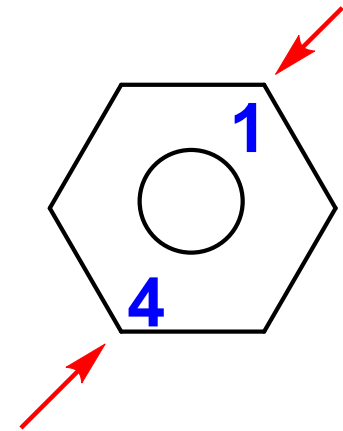
Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

orto yada **o-**

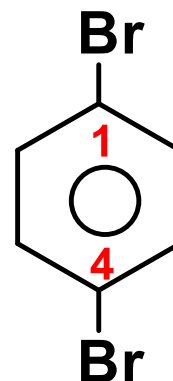
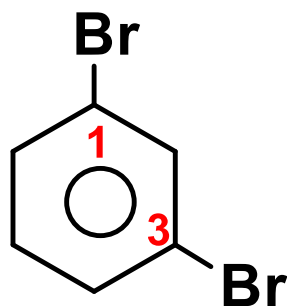
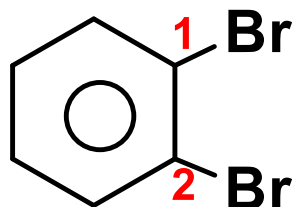
meta yada **m-**

para yada **p-**

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

- Disüstitüe benzen bileşiklerine örnekler:

o-dibromobenzen

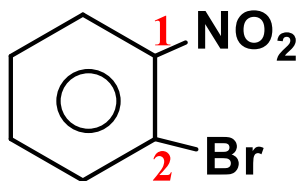
m-dibromobenzen

p-dibromobenzen

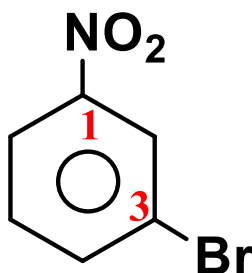
(1,2-dibromobenzen) (1,3-dibromobenzen) (1,4-dibromobenzen)

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

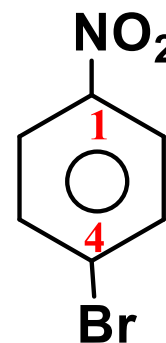
- Disüstitüe benzen bileşiklerine örnekler:

o-bromnitrobenzen
(2-bromnitrobenzen)

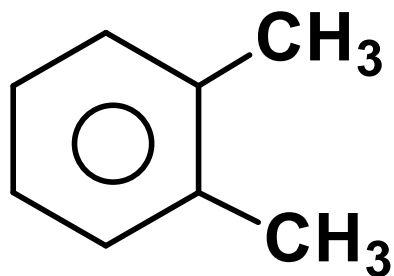
m-bromnitrobenzen
(3-bromnitrobenzen)

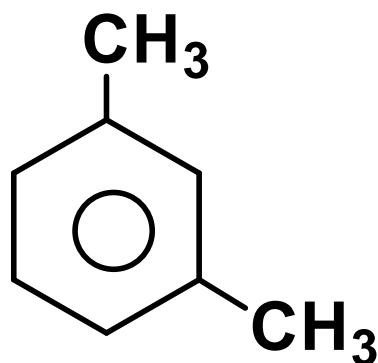
p-bromnitrobenzen
(4-bromnitrobenzen)

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

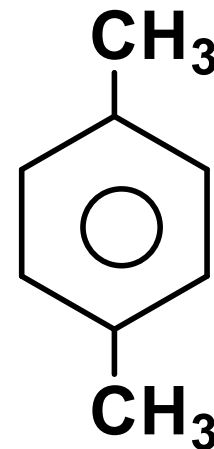
- Dimetilbenzenler **ksilenler** olarak adlandırılır.

o-ksilen

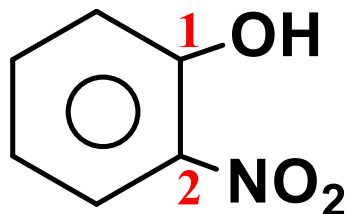
m-ksilen

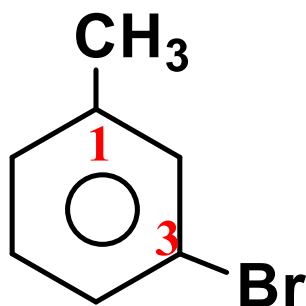
p-ksilen

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

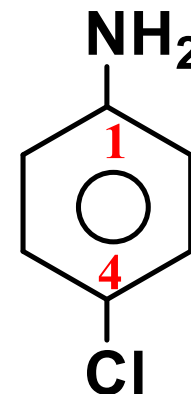
- Benzen halkasına iki yada daha fazla grup bağlı olması durumunda, bağlı gruplardan biri **bileşiğe özel bir ad verilmesine yol açıyorsa**, bileşiğin adı bu özel ad'dan türetilir.

o-nitrofenol
(2-nitrofenol)

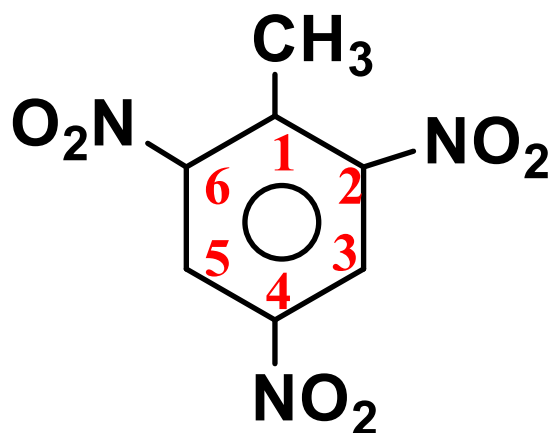

m-bromtoluen
(3-bromtoluen)

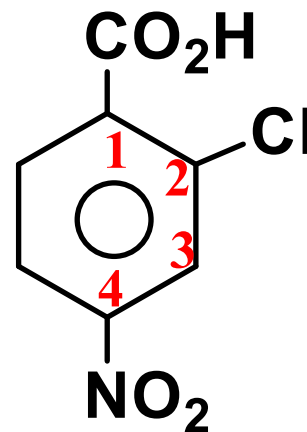

p-kloranilin
(4-kloranilin)

Benzen Bileşiklerinin Adlandırılması

2,4,6-trinitrotoluen
(TNT)

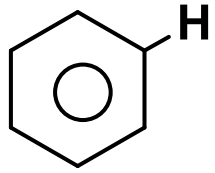

2-klor-4-nitrobenzoikasıit

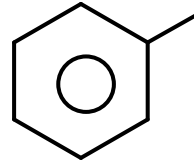
Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

- Aromatik hidrokarbonlardan bir hidrojen uzaklaştırıldığında, geri kalan gruba **aril grubu** (**Ar-**) denir.
- Belli başlı aril grupları ve türevlerine örnekler şunlardır.

Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

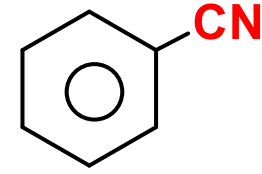

Benzen

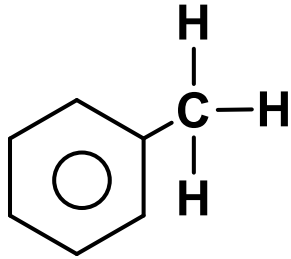

fenil grubu

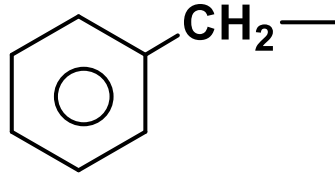
Örnek

fenil siyanür

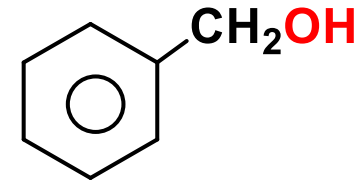

Toluen

benzil grubu

Örnek

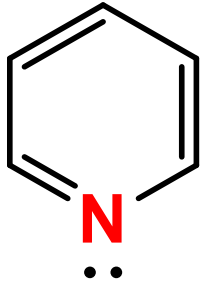
benzil alkol

Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

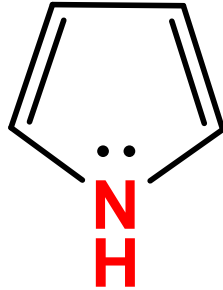
- Buraya kadar incelediğimiz halkalı moleküllerin hepsinde halka üzerinde karbon atomları vardı.
- Halka üzerinde karbon atomundan başka elementlerin de bulunduğu halkalı bileşikler de vardır.
- Bu bileşiklere **heterohalkalı bileşikler** denir ve doğada sıklıkla bulunurlar.

Aromatik Bileşiklerin Adlandırılması

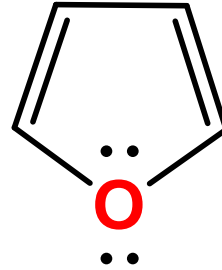
- Yapıları buraya kadar incelediğimiz bileşiklerin yapılarıyla çok benzerlik gösterir.
- Heterohalkalı bileşiklerden, halka üzerinde; azot, oksijen veya kükürt içerenleri çok yaygındır.

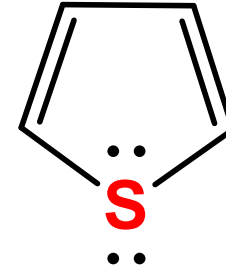
Piridin

Pirol

Furan

Tiyofen

Aromatik Bileşiklerin Reaksiyonları

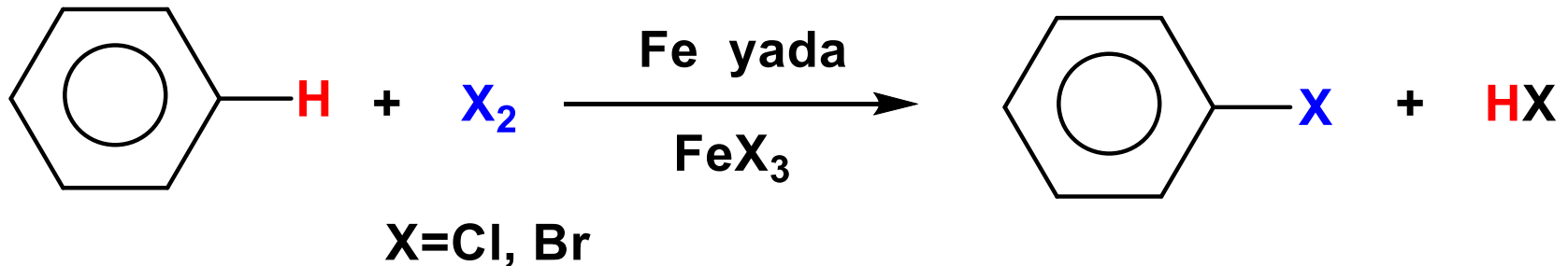
- Benzen ve diğer aromatik bileşikler, olağanüstü **kararlı bileşikler**dir.
- Doymamış yapıda hidrokarbonlar olmalarına rağmen, alkenlerin verdiği çoğu tepkimeyi (katılma, yükseltgenme vb) **VERMEZLER.**

Aromatik Bileşiklerin Reaksiyonları

- Benzen uygun şartlar altında, halkadaki bir hidrojenin yerine bir başka atom yada grubun geçtiği “**yerdeğiştirme reaksiyonları**”nı verir.
- Benzenin ve diğer aromatik bileşiklerin verdiği başlıca yer değiştirme reaksiyonları şunlardır:

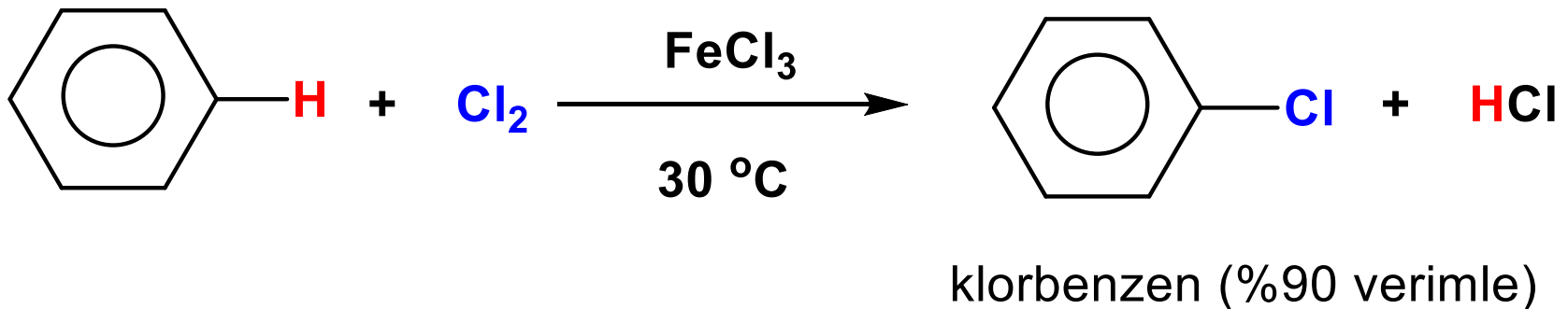
1. Halojenlenme

- Benzen, katalizör varlığında halojenlerden klor (Cl_2) ve brom (Br_2) ile etkileştirildiğinde yer değişme olur.

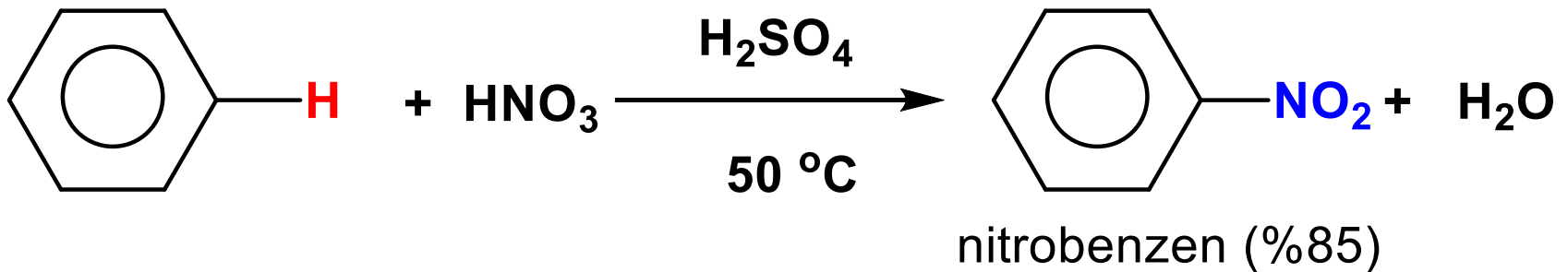
1. Halojenlenme

- Katalizör olarak Fe tozu yada FeCl_3 , FeBr_3 bileşikleri kullanılır. Bu yolla, klor ve brom benzenler yüksek verimlerle elde edilir.

2. Nitrolama

Benzen, sülfürik asit (H_2SO_4) katalizörlüğünde derişik nitrik asit (HNO_3) ile reaksiyona girdiğinde nitrobenzen oluşur.

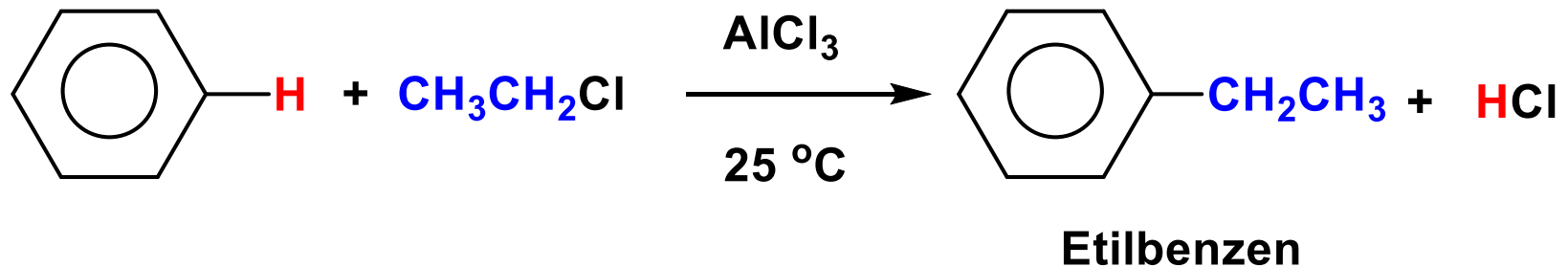

3. Alkilleme

- Bu tepkimedede, aromatik halkaya bağlı bir hidrojen, bir **alkil grubu** ile yer değiştirir.
- Tepkimedede katalizör olarak çoğunlukla AlCl_3 yada AlBr_3 kullanılır.
- Bu tepkime, tepkimeyi geliştiren kişilerin adına atfen **Friedel-Crafts Alkilleme Tepkimesi** olarak da bilinir.

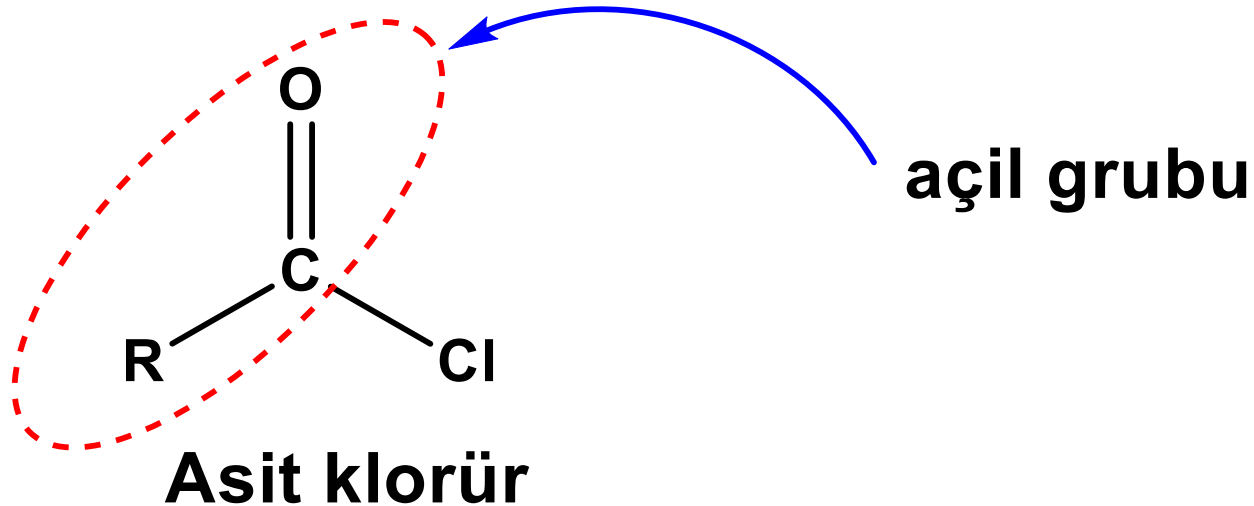
3. Alkilleme

- Friedel-Crafts alkillemesine aşağıdaki tepkime, örnek verilebilir.

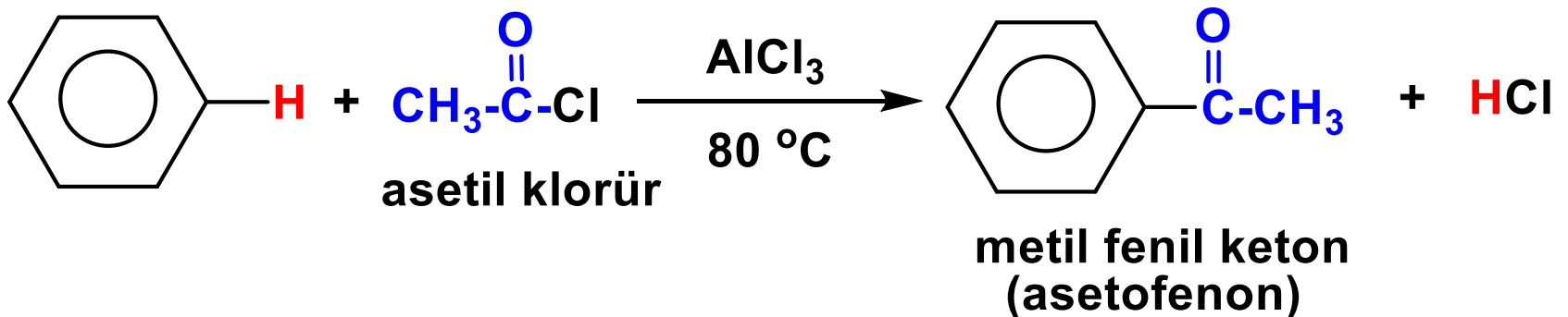
4. Açılleme

- Friedel-Crafts Açıllemesi olarak da bilinen bu tepkimede, aromatik halkaya bağlı bir hidrojen, bir açil grubu ile yer değiştirir.

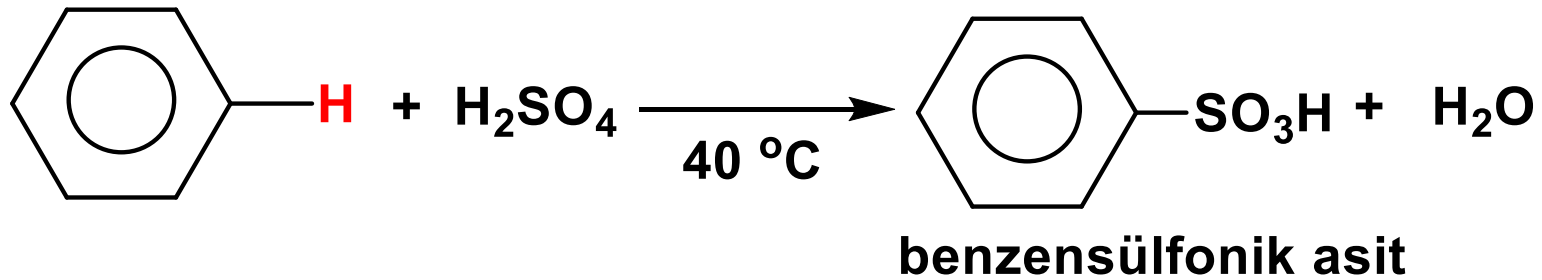
4. Açılleme

- Açılleme tepkimesinde benzen veya başka bir aromatik bileşik, AlCl_3 katalizörlüğünde asit klorürlerle etkileştirilir. Bu tepkimeden, aromatik ketonlar elde edilir.

5. Sülfolama

- Benzen, derişik sülfürük asit (H_2SO_4) ile etkileştirildiğinde, benzensülfonik asit oluşur.

- Bu tepkime, sülfü grubu ($-\text{SO}_3\text{H}$) aromatik halka hidrojeni ile yer değiştirdiğinden tepkime **sülfolama tepkimesi** adını alır.

İkinci Yerdeğiştirme

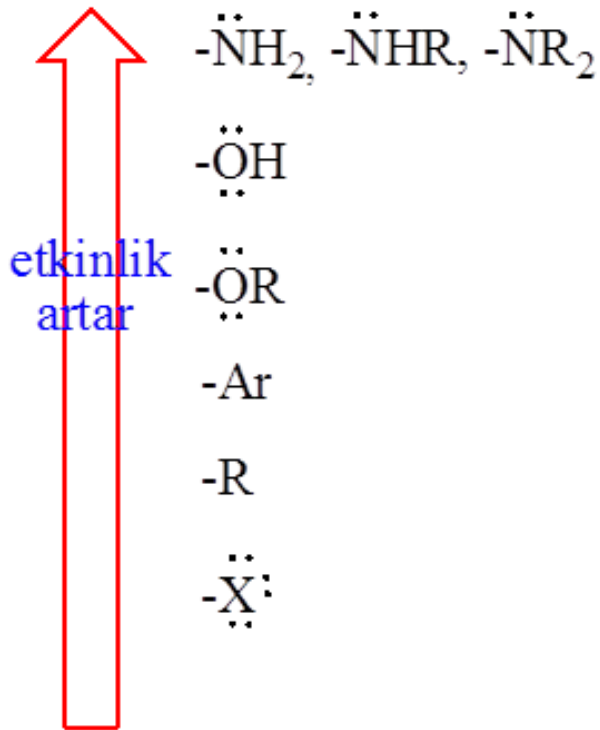
- Sübstitüe benzenler, ikinci hatta üçüncü yerdeğiştirme tepkimesi verebilir.
- Bu tepkimelerin bazıları benzenden daha kolay ve bazıları daha zor gerçekleşir.
- İkinci yer değişmede, halkaya bağlanacak grubun hangi konuma (o-, p- ve m-) bağlanacağını, **halkaya önceden bağlı grup** belirler.

İkinci Yerdeğiştirme

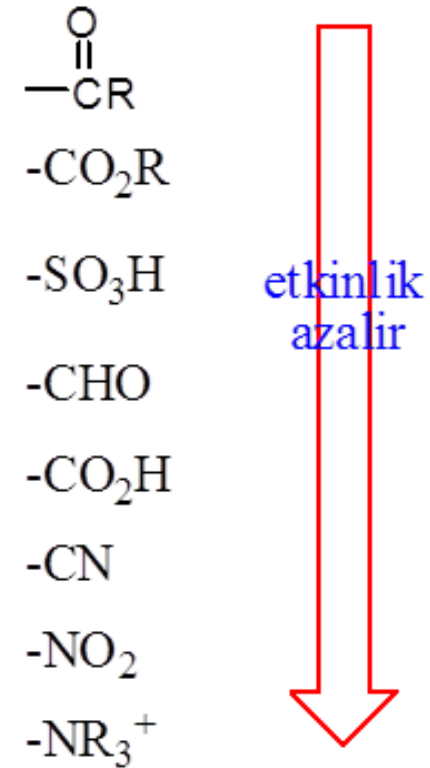
- Yapılan ayrıntılı incelemeler, halkaya önceden bağlı bazı grupların sonradan bağlanacak grubu başlıca **o-**, ve **p-konumlarına** ve bazı grupların da yalnızca **m-konumuna** yönlendirdiğini ortaya koymuştur.
- Yaygın **o-**, **p-** ve **m-yönlendirici gruplar**, aşağıda tablo halinde verilmiştir.

İkinci Yerdeğiştirme

o-, *p*-Yönlendirici Gruplar

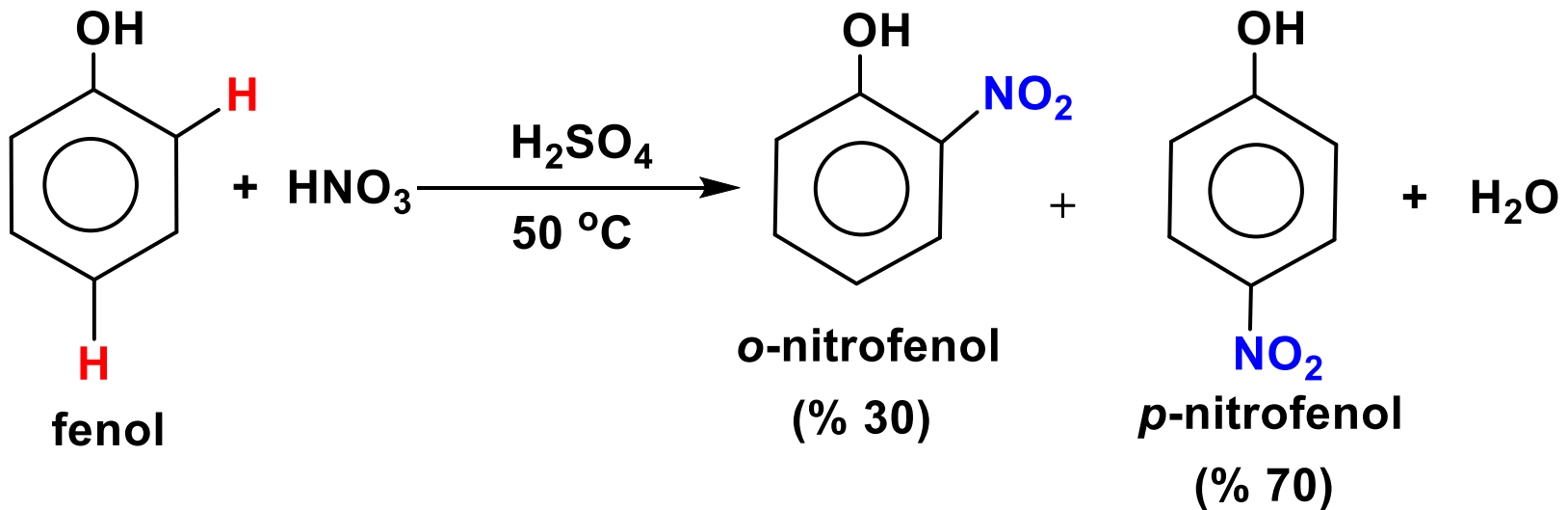

m-Yönlendirici Gruplar

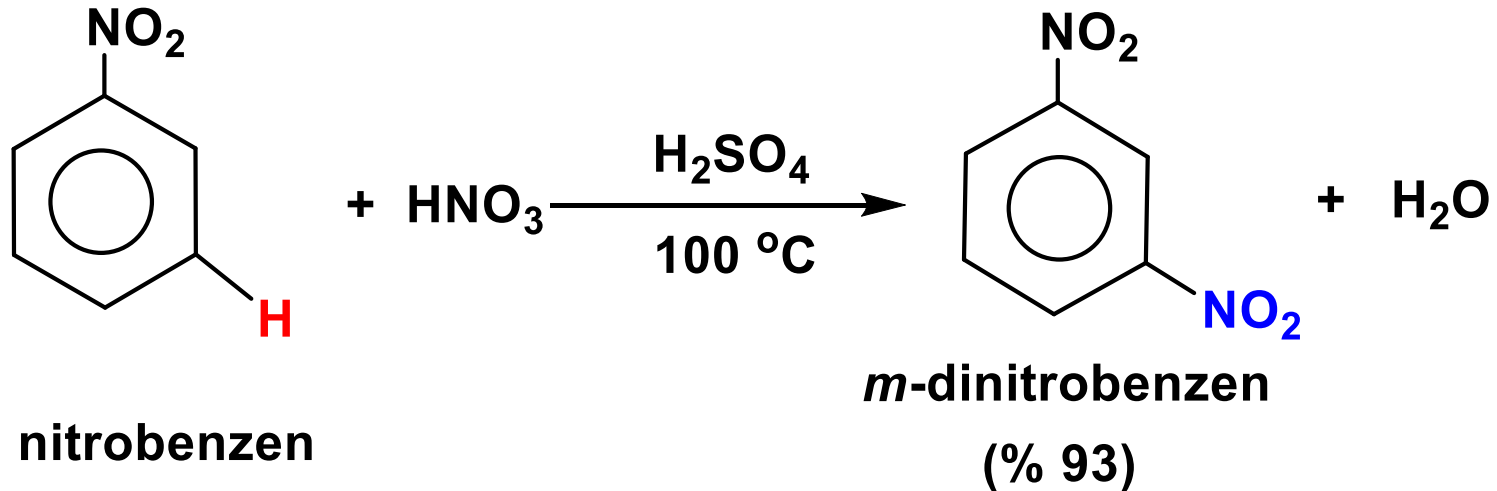
İkinci Yerdeğiştirme

- Örneğin, Fenol'un nitrolanması sadece *o*-, ve *p*-nitrofenolleri verir.

İkinci Yerdeğiştirme

- *m*-yönlendirici grup bulunduran nitrobenzen'in yeniden nitrolanması ise, *m*-dinitrobenzen'in oluşumu ile sonuçlanır.

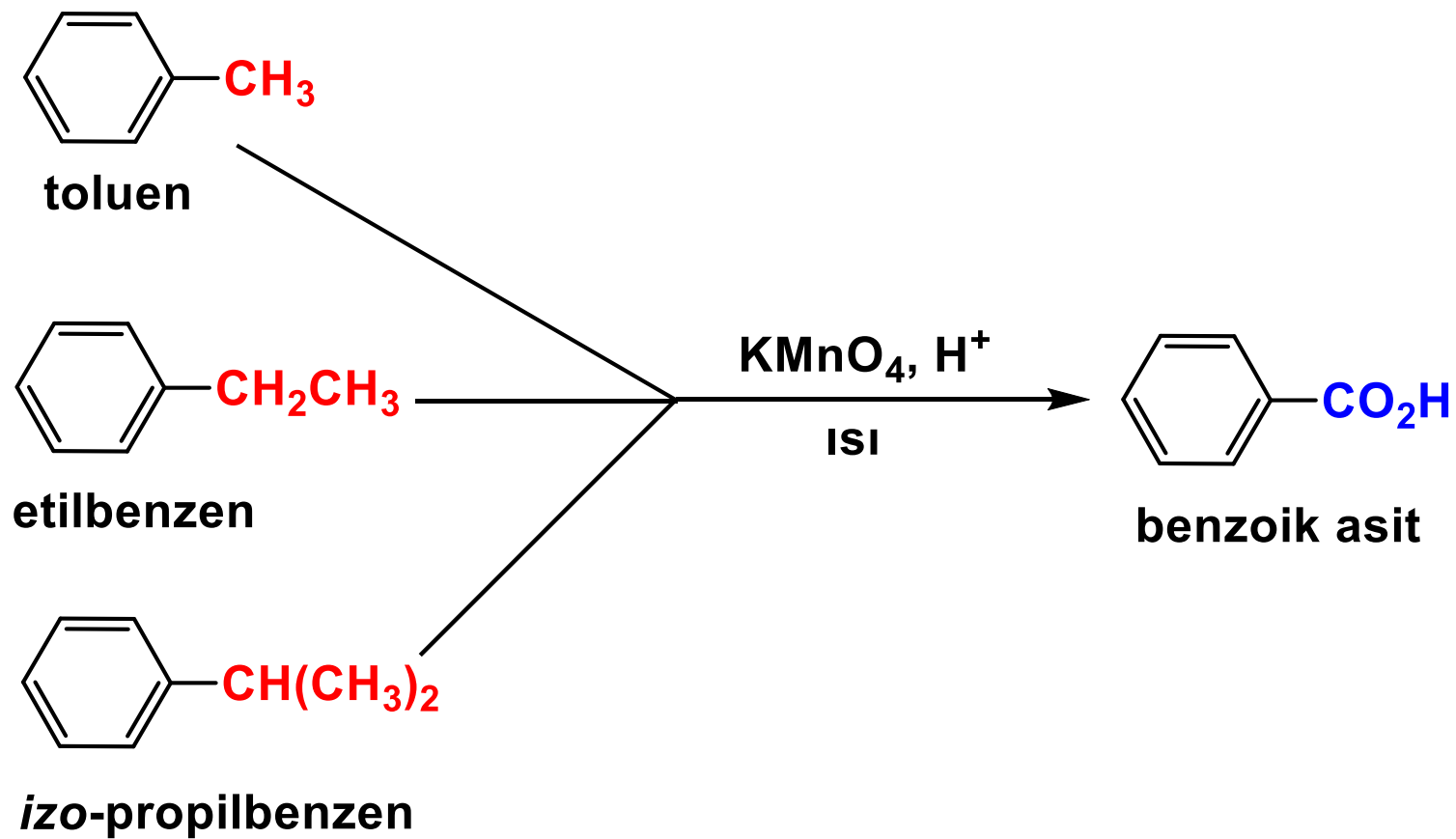
6. Yükseltgenme

- Aromatik bileşiklerin diğer bir reaksiyonu, alkil benzenlerin benzoik aside yükseltgenmesidir.
- Benzen halkası yükseltgen maddelere karşı dayanıklı olduğu halde, benzilik H atomu bulunduran bütün alkil benzenler yükseltgendiğinde **benzoik asit** oluşur.

6. Yükseltgenme

- Yükseltgenme, sıcakta ve asidik ortamda KMnO_4 yada dikromatlar ($\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ vb.) kullanılarak yapılır.
- Örneğin; toluen, etil benzen ve *izo*-propil benzen'in her biri derişik KMnO_4 ile etkileştirildiğinde, yükseltgenme ürünü olarak benzoik asit oluşur.

6. Yükseltgenme

Oluşacak aromatik ürünleri yazınız?

